

csolatban. „Amikor az alacsony tanulói teljesítményeket összevetették az oktatás pénzügyi kiadásaival, ugyanolyan kritikák fogalmazódtak meg az oktatás hatékonyságával kapcsolatban, mint az állami szektor egészére vonatkozólag”.¹ A 80-as évek közepére Svédországban is jelentős változások figyelhetők meg: nőtt a helyi hatóságok hatalma, az alsóközépfokon a tanórák 30%-a választhatóvá vált, nőtt az iskolaválasztás szabadsága a magániskolák szektora – azaz a komprehenzív iskolák hazájában is bekerült az oktatási rendszer működésébe a piaci gondolkodás, újraértelmezésre készítette korábban megkérdőjelezetlen értékeket.

(Arild Tjeldvall: *Torsten Husén: Conversations in Comparative Education. Phi Delta Kappa Educational Foundation, Bloomington, Indiana, USA, 2000.*)

Imre Anna

EGY BELSŐ EMIGRÁCIÓ KÖNYVE

Kiss Árpád egykori dolgozószobájának Budapestről Debrecenbe költöztetése közben több példányban is kezembe került egy gépelt kézirat, címlapján magyarul Goethe-idézettel. A példányokat egybevetve kiderült, hogy valójában szövegváltozatok. Változatok egy életírásra, amelyet a szerző egész életében folyamatosan készített, szerkesztett, rendezett és átfogalmazott. Életében nem jelent meg, valószínűleg meg sem jelenhetett volna. 1999 óta olvashatjuk nyomtatásban *Igazság költészet nélkül* címen.

Kiss Árpád a Brassó melletti hétfalusi csángó Csernátfaluból származik, egykori szülőháza később kocsma, majd iskola lett. Családja nemzedékekre visszamenően evangélikus értelmiségi. Dédapja fiatal negyvennyolcas honvédből lett evangélikus tanító, nagyapja lelkész, és egy Bukarestig elvetődött („elcsángált”) szorgos fuvaros lányát vette feleségül. Apja jogvégzett ember köztisztviselői szolgálatban, aki azonban 1918-ban nem lépett román állami szolgálatba („nem esküdött föl”), hanem kimenekült Magyarországra, ahol végül is Balassagyarmaton kapott megyei köztisztviselői kinevezést. Kiss Árpád majd csak felnőtt fejjel, a harmincas években látogat vissza a hétfalusi rokonsághoz; ez a látogatás mély nyomokat hagy és ellenzéki gondolatokra indítja.

Balassagyarmaton érettségizik, majd Budapesten bölcsész hallgató. Francia és német irodalmat tanul, ez utóbbit könnyen teheti a Brassóból hozott német nyelvtudással – a franciával annál többet küszködik. Tanár-

ként visszakerül a balassagyarmati gimnáziumba, ahol gyorsan föltalálja magát, és beleilleszkedik a helyi társasági életbe; rengeteg, szerencsére főként a naplójában rögzített fönttartással. A debreceni egyetem gyakorló gimnáziumának fölkérése – igazgatója a tartózkodó külsejű, kitűnő megjelenésű Jausz Béla, róla is ejt néhány fanyar szót – váratlanul éri, sokat töpreng, hogy elfogadja-e. Végül kiköt a negyvenes évek Debrecenében. Karácsony Sándor magántanára, a tanár-értelmiségi közelet szervezője és parádés előadója lesz. Megházasodik (egyetemi ismeretség), a szovjet offenzíva miatt menekülni kényyszerülnek – első gyermekük menekülés közben születik –, csak a főváros ostroma után tér vissza, rövid időre.

Debrecenből indul Kiss Árpád politikai pályája, más debreceni egyetemi emberekkel együtt; közülük Kovács Mátéval mindvégig közmondásos barátságot tart. Az újjáalakult, nagy hatalmú Országos Köznevelési Tanács ügyvezető igazgatója lesz (elnök: Szentgyörgyi Albert), és ebben a pozícióban tulajdonképpen az általános iskolák tanterveinek, tankönyveinek és pedagógusképzésének megteremtője. Kiss Árpád számára ez a néhány év a csúcspont; erre emlékszik leggyakrabban, és ide tér vissza, hogy erőt gyűjtsön és új utat keressen. Hirtelen csúszik – nem, zuhan – le erről a csúcstról. Szabolcsi Miklós, a későbbi nagy tekintélyű irodalomtörténész kezdeményezi ellene a politikai vizsgálatot, amelynek eredményeként letartóztatják, internálják, két évet Kistarcsán tölt (Sz. M. 1956-ban személyesen keresi föl, hogy bocsánatot kérjen).

Szabadulása – pontosabban kiengedése, hiszen bírói tárgyalása nem volt – után nem tud, nem engedik megfelelőképp elhelyezkedni: napközis, helyettes, óraadó. Csak a kádári konszolidáció éveiben bocsátja meg neki a hatalom, hogy előzőleg internálta. 1964-ben kerül az akkor alakuló Országos Pedagógiai Intézetbe, amely nyugdíjba vonulásáig (1977) a munkahelye marad. Az Országos Pedagógiai Intézetben kezdődik Kiss Árpád második, tulajdonképpeni tudományos pályafutása. Az a karrier, amelynek során annyian megismerték és tisztelték, nemcsak itthon, hanem külföldön is.

A filozófia és a pszichológia már a harmincas években érdekelte, noha azt a pesti bölcsészkaron csupán az irodalomhoz kapcsolva olvasta (szakdolgozatául Bergson választotta). A hatvanas években – elsősorban francia műveltsége alapján – ő lett az újra kibontakozó nevelépszichológia egyik hazai megindítója, az új tanítás- és tanulásemelések hazai adaptálója és továbbfejlesztője (programozás, mérés-értékelés). E „második pálya” csúcspontján Kiss Árpád volt az, aki a hazai didaktikusokat bekapcsolta a hatvanas évek végén ki-

¹ Wallin & Lindblad & Berg: Merre tart a svéd iskola? *Educatio*, 1995/1.

bontakozó nemzetközi iskolai teljesítménymérésekbe, amelyek révén Magyarország és a hazai pedagógia tartósan a régió élvonalába emelkedett. Neki is köszönhető tehát, hogy az 1990-es években már elegendő befolyásos szakértője lett az országnak ahhoz, hogy a régió legliberálisabb oktatáspolitikája alakulhasson ki.

Kiss Árpád pályája – amely kétségtelen hátszelet kapott az 1975-ös helsinki nyitástól és a rendszer kezdeti szigorának fokozódó oldásától – nyugdíjba vonulása után is töretlenül folytatódott. A Pedagógiai Társaság elnökeként, tekintélyes nemzetközi szervezetek tisztségviselőjeként járta az országot (és a világot). Bölcsen és elégedetten halhatott meg – csak, sajnos, meglehetősen korán (1979).

*

Minderről maga Kiss Árpád keveset ír. Valódi önéletrajzt mindössze egy 1937-ben kelt jegyzetében olvashatunk, valahogy így: „1907-ben születtem. 1932 őszén foglaltam el első tanári állásomat a balassagyarmati gimnáziumban. 1936 nyarán teljesítettem tízhetes katonai szolgálatomat, 1935 tavaszán tettem doktori szigorlatot francia filológiából, a melléktárgyaim filozófia és pszichológia voltak.”

Aki tehát a várakozással veszi kézbe a könyvet, hogy most végre megtudhatja az igazságot – költészet nélkül –, az könnyen csalódik. Kiss Árpád könyvét nehéz meghatározni; könnyebb elmondani, hogy mi mindentől nem szól. Ez a könyv sem nem önéletrajz – a szó megszokott értelmében –, sem nem napló, életút. Nem is kortörténet vagy tényirodalom, dokumentum vagy forrásgyűjtemény. Sokkal inkább vallomás; reflexió, emlékek és – igen – vallomás. Leginkább ez az a műfaj, amelyhez Kiss Árpád könyvét sorolhatnánk. Jóllehet a szerző szándéka nem egyfajta vallomásos öngazolás volt; sokkal inkább eredt az „eltűnt idő” nyomába.

Proust láthatóan nagy hatással volt Kiss Árpádra, miközben a könyvét írta; egyes részeit lazábban-szorosabban követik is a nagy francia mintát. Az „élet” Kiss Árpádnak is egyfajta megírandó „regényanyag”. Különösen a könyv első fejezetében; itt regényhősök szerepelnek; a szerző regénybeli alteregoja Fintor. Csak később csúsznak bele a könyv szövegébe személyes – azaz első személyben írott – megjegyzések, amelyek később fokozatosan meghatározzák a munka jellegét. A legtöbb tény, esemény, történés a gyermekkorra visszamemlékezve kerül az író tollára. Ahogy közeledünk a mához, fokozatosan elfordul tőlük. Helyette előbb vélemények és elemzések kerülnek a szövegbe, azután pedig – és egyre inkább – hangulatok, benyomások, élmények. Úgyhogy ennek a különös emlékiratnak a végén már főként azokat a reflexiókat kapjuk csak, amelyekkel Kiss Árpád a kor eseményeire reagál, ma-

gukat az eseményeket ismertnek föltételezve, nem egyszer szégyellve is őket.

Aki ezekből a „külső történet” akarná rekonstruálni, nehéz helyzetben van. A szerkesztő gondos kézzel megjelöli az eseményeket, amelyekhez Kiss Árpád reflexiókat fűzött; ezek az események azonban már jelentékteleneknek tűnnek; talán a balatonfüredi konferencia (1956 szeptember-október) kivételével. Mi történt 1958. decemberében – azon kívül, hogy a szerző épp Szegedre utazott? Vagy miért fontos egy sárospataki konferencia, amely épp július 17–19 közé esett? Nem tudjuk, de nem is fontos. A szerzőnek a rekkenő nyár a fontos, arról Comenius jut az eszébe – meg egy Lenin-szobor, amelyet épp megpillantott –, aztán a „kihaló szakma”, amelynek a képviselőivel egy vasúti fülkébe vannak összezárva (s akiket melleleg nem sokra tart). S csak épp megemlíti, hogy jelen volt egy országos gyűlésen, ahol kintüntetéseket osztogattak.

Kiss Árpád – különösen ahogy halad előre az időben – ezeket a reflexiókat nem azért írta, hogy majd emlékezze a megtörténteke; talán inkább, hogy sikerüljön elfelejtenie őket. Azokat a megjegyzéseit írta le, amelyeket nem tudott a kor, s nem akart a saját követelményei szerint. Kedves embernek ismertük, aki lehetőleg nem bántott meg senkit, s a kedves embereknek gyakran nincs véleményük. Csakugyan nincs? Kiss Árpádnak volt; meg is írta. Ha a valóság az, ami az emberben belül történik – és ehhez képest tartjuk költészetnek a külső világot –, akkor Kiss Árpád könyve, akárcsak a nagy elődöké, maga az igazság, költészet nélkül.

Kiírni magunkból a véleményünket, mi tagadás, egyfajta öngyógyítás is. Ezt a szerző tudja, néha ráadásul be is vallja. „Ilyenkor az író...” – kezdi egy-egy mondatát, érzékeltetve, hogy számára az események arra való, hogy megírja a saját belső történetét. „Az író a szobát nézi, a bútorok elhelyezésében, a könyvek sértetlen rendjében őrzött emléket...” (306. l.). Másutt többször is kategorikusan leszögezi: „nem vagyok író” – önmaga előtt is rejtve a tudatos kívülálló szerepét.

A távolságtartásnak egy fajtája ez, annak a distanciálásnak, amely segíti az embert egy számára elfogadhatatlan környezetben a körülményeknek megfelelően viselkedni. Így viszonyul egy tanár, aki német és francia irodalmat tanult, ahhoz a világhoz, amelybe az ötvenes években került. A kívülállásnak ez a póza segített, hogy Kiss Árpád internálás előtt és után, híresen és ismeretlenül is az maradhasson, aki volt. Ez a könyv a szellemi emigráció dokumentuma.

*

Ez a szellemi emigráció egyszerre egyedi és tipikus. Érdemes volna az egykorú pályatársak életrajzeit egybevetni; Kiss Árpádét, mondjuk, Zibolen Endréével (Sarkadi L.: *Beszélgetés Zibolen Endrével. 1988*). Az

egyik pálya épp akkor ível fölfelé, amikor a másik alászáll és megfordítva. Holott mindketten azonos társadalmi csoportból érkeznek, képzettségük is hasonló, sőt még az átélt események is nagyjából ugyanazok (milyenek is lehetének). Egy recenzens egyszer az ilyen életrajzokból összegyűjtött még jó párat: egy Sántha Kálmánt Debrecenből, egy Péter Lászlót Szegedről... Aztán a recenziót mégsem írta meg. Hagyjuk a múltat, mondta. Ne bántsuk még egyszer az egyszer már megbántottakat. Ne írjuk meg, hogyan osztottak egy baloldali illúzióban, hogy aztán egy baloldali diktatúra áldozataivá váljanak.

Kiss Árpád is nézhető és láttatható így. Sok keserű megjegyzést tesz a Horthy-korszak konszolidációjáról, a hamis, sőt hazug színpalak mögött a vészterhes társadalmi feszültségekről; a legkeserűbbeket talán a már említett romániai útja közben. Amiből érthető a lelkesedés, amellyel ez az értelmiség – köztük a debreceniek és Kiss Árpád is – a háború utáni újjáépítésbe bekapcsolódott. És érthetővé válik, hogy – bár Kiss Árpád pályafutásának második szakasza az ismertebb és tudományos szempontból fontosabb is – ő maga élete végéig az elsőt tartotta az igazinak.

Hagyatékában megmaradt – ma is látható – Derkovits két Dózsa-metszete, tipikus harmincas évekbeli alkotások. Ezek a forradalmi metszetek egy korabeli gimnáziumi tanár lakásának falán eléggé furcsák – főleg, ha azt is tudjuk, hogy ezt a tanárt később a „forradalmi erők” internálták. A jelenséget csak akkor értjük meg, amikor az emlékiratot olvassuk. Kiss Árpád számára Derkovits sürítette képekre azokat az élményeket és gondolatokat, amelyekkel ő és kortársai – megannyi humán értelmiségi – a harmincas évek Magyarországot szemléltek. Nem volt ez messze a népi írók közérzetétől (bár Kiss Árpád, talán francia orientációja miatt, Debrecenben sem került a népi írók befolyása alá). Lázás készülődés és nagy várakozás – ez volt a közös a kor (minden kor) fiatal értelmiségében. Ez magyarázza azt is, hogy a nemzeti, társadalmi összefogást hirdető ideológiák legkülönbözőbb változataikban – főként Mussolini előadásában – mélyen hatottak rájuk (egy Móriczra, egy Bibóra – Kiss Árpádra is).

A csalódás annál keserűbb. Miközben a könyv képei mosolygó fotók – családi albumokból válogatta őket a szerkesztő –, az 1945-öt fölszabadulás élménye hamar tovaszáll. Kiss Árpád kezdettől fogva s mind tudatosabban kritikus. Hosszú gondolat sorokat olvashatunk a szovjet kommunizmusról, és ezeket meghökkenő emlékek tarkítják tartózkodó német és barbár szovjet katonákról. A mélypont az 1951-es internálás; ez szakmai pályafutására egészen a haláláig – sőt azon túl is – árnyéket vet. A rendszer aktuális képviselői egyfelől támogatták, másfelől akadályozták; s ez sajátosan ellenpontozza Kiss Árpád pályafutásának második szakaszát.

A történet azonban – Kiss Árpádé éppúgy, mint Zibolen Endréé vagy a már említett más pályatársaké – többről is szól. Valójában egy társadalmi osztály megtörtetésének története. Azé, amelyet ma nyilvánosan „történelmi középosztálynak” szokás emlegetni, egymás közt „keresztény középosztálynak” hívják magukat, s amely, eredeti elnevezéssel a „keresztény úri középosztály” volt. Stüllyedése a történelemből ismert, s ha könnyet ejthetnének érte, talán egyedül azért a műveltségért, amelyet legjobbjában megtestesített. Kiss Árpád könyve róluk szól: arról a történelmi értelmiségről – erdélyi kiadás –, amely az impériumváltással 1920-ban talaját veszítette, s többet már nem tudott megkapaszkodni, vagy csak a középosztály peremén. Kiss Árpád élete is illusztráció ehhez, mint a már említett kor- és pályatársaié. Velük bukkott és tűnt el végleg mindaz, amit ez a történelmi osztály értékesnek és átörökítendőnek tartott köz- és magánéletben, társadalmi intézményekben és egyéni állásfoglalásokban. S az iskolában.

Kiss Árpád könyve beleillik abba az emlékező irodalomba, amely a múlt század utolsó évtizedében és a századfordulón kezdett kivirágozni, s amelynek legismertebb darabja ma Magyarországon Esterházy *Harmonia caelestis*-e. Sajátos mű olyan alakitól, akit (csak) mint pedagógust ismertünk.

*

Aki pedagógiát keres, ne az *Igazság költészet nélkül*-t olvassa. A pedagógia kiváló tudósától – akadémiai folyóiratok és MTA kötetek egykori szerkesztőjétől – az olvasó mindenesetre pedagógiát várna. Amit kap, első látásra legalábbis, inkább egyfajta „ellenpedagógia”.

A pedagógus Kiss Árpád nem szerette a pályáját. Lenézte tanártársait, kifigurázta kollégáit, súlyos megjegyzéseket tett – rendszerint joggal – a neveléstudományi és oktatáspolitikai közlétről. „*Nem tudok levezőbb foglalkozást elképzelni, mint az emberrel foglalkozó tudományok – ilyen a pedagógia is – okos, jóakarató képviselőinek megismerését.*” (270. l.) De a legrosszabb véleménnyel az egyetemről volt.

A pesti bölcsészkar – közmondásos hely a hazai memoár irodalomban – neki nem egyszerűen idegen volt, hanem riasztotta és taszította. „*Menekülni! De hogyan és hová? Egyetlen szak vagy kar sem vonzott jobban, mint amelyiken vergődtem...*” (146. l.) Az egyetem helyzete a késői húszas években pedig egyre romlott: „*...tanulmányi feltételeink semmit sem javultak az idő múlásával, és a professzor-hallgató arány romlásra és a tanulmányi apparátus változatlanlansága mindinkább a nagy tömegeket egyszerre foglalkoztató egyszerűsítést kívánta meg a kartól és a professzoroktól. Vállalni kellett volna azt az időt fecsérlő aprómunkát, az előadások unalmát, az egyes csoportok közötti eligazo-*

dást, a tanárimádó szemináriumokat, azt a férfiak és nők közti különös együttélést, a valóságos életnek azt az egész groteszk tükröződését, amely a bölcsészeti karon való otthonlétet jelentette.” (147. l.)

Vállalni – de miért, kérdi Kiss Árpád. „...nem találtam meg magamban azt az odaadást, amelyet a franciák »le don de soi en éducation« névvel jellemeznek. természetellenesnek is tartottam –legalábbis férfi számára –, hiszen minden valóságos alkotásnak az ellentéte. Ezen az egy sajátosságán kívül nincs is igazi nevelői erény, csak hangzatos szavak vannak... Pedagógiai erényeket azok tulajdonítottak maguknak, akik hangjuk és érveik hatása alatt önmagukért lelkesedtek, bőbeszédűen áradoztak semmiért, és különös terminológiájuk segítségével felismerhetetlenné tették a magától értetődő és köztudomású tényeket.” (147. l.) Ezeknél a soroknál kíméletlenebbeket a későbbi iskolakritika képviselői sem írtak.

Valami hasonlót érez a huszonéves Kiss Árpád másfajta tudománnyal – egyáltalán, a tudományossággal és az ennek megfelelő életformával – szemben is. Helyettük alternatív utat fedez föl magának, és ehhez elméletet is kitalál. „Az ögyelgés fontosságát bizonyítom: feléled a könyvekbe tapadó lélek, és elindul, hogy megismerje önnön magát. Soktates évekig ögyelgett, Rousseau negyvenéves koráig. La Fontaine egész életén át – írja Claparede svájci lélekbúvár.” (156. l.) Kiss Árpád is „ögyeleget”, méghozzá több mint egy évtizedig. Ögyelg nemcsak az egyetemen és az egyetem körül, hanem a balassagyarmati gimnáziumban és a kisvárosi társaságban is; éli, mondanánk ma, az elszegényedett úriúri tipikus vidéki életét. Megkomolyodni csak valamikor a késői harmincas éveiben kezd, nagyjából amikor Debrecenbe kerül. S talán emiatt az ögyelgés miatt rezonál érzelmileg – ha értelmével nem is annyira – az akkori híresen népszerű debreceni professzorra, hittérítőre és a szabad nevelés apostolára, Karácsony Sándorra.

Lehet, hogy igaza volt – legalábbis ami saját magát illeti? Vagy már csak később látta így, sikerei csúcspól és kudarcai mélyéről? Mindez része volna annak a képnek, amelyet önmagára erőltet, annak a *manír*nak, hogy csak a belső történések fontosak, ami azokon kívül van, csupán látszat és költészet? A könyv nem annyira egy „ögyelgő” fiatalember képét idézi, mint inkább olyan valakiét, aki eleve tanárnak és írónak készült. Az idézet az „ögyelgésről” váratlanul Claparede-del fejeződik be, és ezt az idézetet – legalább ennyire meglepő módon – egy a század első harmadában végzett amerikai oktatásgazdaságtani elemzés ismertetése előzi meg. Hasonló elszólásokkal és betoldásokkal lépten-nyomon találkozunk. A korabeli iskola kritikája Kiss Árpádnak rendszerint arra jó, hogy azok kapcsán kifejtthesse nézeteit a helyes tantervekről, az irodalom és a nyelv tanításáról és tanulásáról, az egyetem reformjáról –

egészen a környező társadalom viszonyainak sürgős megváltoztatásáig. Így olvasva, ez a könyv valóságos breviáriuma a reformoknak (részletesebben majd a hatvanas években tér vissza rájuk, *Művelődés és iskola* címen foglalva össze őket).

Egy bejegyzése, talán 1947-ből, három gyerekről szól, akik az elhagyott grundon játszanak. A *tevékenység*, mondja Kiss Árpád, fontosabb nekik, mint a *tevékenység tudatosítása*; másnapra már csak a *tevékenység* élményének nyoma marad. Gyermekpszichológusi megfigyelés. Ha innen nézzük, a szakmai és társadalmi tudatosság aprólékosan dokumentált ébredését kapjuk. Ezt a felelősségtudatot már a brassói polgáriban fölfedezhetjük, amikor a szerző magyar, szász és román gyerekekkel együtt tanul; ez a tudatosság mindegyre visszaköszön. A szerző nem tudományt ír, a tudós mégis kibújik belőle. Mintha az élet eseményei mégsem csak azért kellenének, hogy rájuk reflektálva a saját rejtett történetét mesélje el. Hanem hogy bemutassa, miért és hogyan vált tudatos pedagógussá.

•

A könyv története kalandos, jóllehet korántsem szokatlan. A megkülönböztető figyelem jeleként a szerző halála után a kéziratért az államvédelem jelentkezett, hogy biztonságba helyezze (nagy leleplezésekről számítva benne). A család menekítette a gépiratot. A most megjelentetett könyv a teljes műnek csupán a fele – az ötvenes évek végéig tartó rész –, a másik fele még szerkesztőre és kiadóra vár. Kiss Árpád ezt a könyvét – a *könyvet* a sok között, amit írt vagy szerkesztett – valósággal a haláláig írta. A kötet megdöbbentő dokumentumokat közöl a halál előtti utolsó órákból, kézírással papírra vetve. A szerkesztő ezzel jelezte, hogy merre tart tovább ez az életmű, és hogy mennyi minden várna még földolgozásra.

Kiss Endre, a kötet szerkesztője gondos, helyenként aprólékos, valósággal filológusi munkát végzett. Nem volt könnyű dolga. Kiss Árpád, mint sokan, akik rendszeresen írnak, ott írt, ahol ideje volt és kedve kerékedett hozzá. És arra, ami a keze ügyébe került: nyomtatvány hátoldalára, gépiratból tépett cédulákra, vendéglői papírszalvétára. Aztán időről-időre letisztázta a kéziratot, gépiratot készített belőle, több változatban is. Újra meg újra összeállította, nem annyira a megszerkesztésre, mint inkább a már-már művészi megfogalmazásra ügyelve. „Az *alkonyati égbolt sötétvörös bársonyfüggönyből készített diadalkapun kísérté ki királynőjét; az ablak előtti fák nagy leveleit ütemesen emelte és süllyesztette az esti szellő...*” (313. l.)

A „narrativa” – minden önéletírás textúrája, amelyből a szerkezet azáltal rajzolódik ki, hogy a megírója értelmet keres, célokat tulajdonít az életének – Kiss Árpád írásában csak lépéstől-lépésre formálódik. Men-

nél távolabbi eseményekről írt, annál inkább sikerült megőriznie a hagyományos elbeszélő formát; és mennél frissebb eseményekre reflektál, annál homályosabbak a reflexiók kontextusai. Ráadásul a főljegyzéseit nem gépelte folyamatosan össze, viszont azokat is megőrizte, amelyeket már egybeszerkesztett és összehépelte. Mindez nehezítette – a vége felé már-már lehetlenné tette – a szerkesztő dolgát. Érezzük, hogy egy-egy főljegyzés nem az eredetileg neki szánt helyén szerepel – ha volt neki szánt helye egyáltalán –, és ez néhol döccenőket okoz. Néha viszont éppen, hogy reveláló erővel hat: egy-egy élményből később így válik reflexió, még később egész gondolatso, végül pedig elemzés. Valóságos alkotáslelektani esettanulmány.

Hadd írjuk le, ez a könyv szép. Szép a szó hagyományos – és a pedagógiai irodalomban egyáltalán nem megszokott – értelmében. Nemcsak az előállítás és a kötés, hanem legalább ennyire az illusztrációk és a kiegészítések; beleértve a kísérő tanulmányt is, amelyben a szerkesztő – illő tartózkodással – megkísérli Kiss Árpádot irodalmi összefüggésbe elhelyezni: egyrészt a már említett Proust, másrészt a nálunk kellően nem méltányolt Bergson hatását mutatva be. A képmelléletek, ahogy írtuk, néha valósággal ellenpontozzák a szöveget: az éppen vívódó Kiss Árpád békés mosollyal néz ránk, mögötte a romba dőlő Budapest. Ahogy írta is: „*Miért vesszük olyan komolyan, amit teszünk? Miért nem teremtünk az élet valóságának megfelelő, de-ris filozófiát, melyben minden egyszerű és könnyű, hiszen semminek sincs értelme?*”

(Kiss Árpád: *Igazság költészet nélkül*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1999.)

Kozma Tamás

EDUCATION POLICY ANALYSIS, 1999

Az OECD által évente megjelentetett kiadvány – Education Policy Analysis – hasonlóan a korábbiakhoz, ezúttal is négy témát elemez, melyek a következők: Az élethosszig tartó tanulás erőforrásai, Iskoláskor előtti oktatás és nevelés, Technológia az oktatásban, Felsőfokú oktatás.

A kiadványban fellelhető tanulmányokat számos statisztikai tábla, számsor teszi színesebbé, érthetőbbé. A kiadvány végén külön statisztikai melléklet szolgál további információval az érdeklődők számára.

Az első fejezet – az *élethosszig tartó tanulás* aktuális kérdéseivel foglalkozik, az OECD által kitűzött oktatáspolitikai cél elérése érdekében fellelhető anyagi forrásokat, finanszírozási lehetőségeket elemzi részletesen.

Az OECD és más nemzetközi szervezetek (Európai Unió) együttesen támogatják a világ fejlett államaiban már megvalósulni látszó „Élethosszig tartó tanulás” elvét. Bár az oktatási intézményekre költött állami kiadások abszolút értelemben nőttek az utóbbi években, a kormányok előtt mégis további költségigényes feladatok állnak, mivel a tervek szerint még inkább szélesíteni kell a iskolai- és iskolarendszeren kívüli tanulási lehetőségeket. A tervezett lépések megtétele előtt azonban az országoknak fel kell mérniük a jelenleg rendelkezésre álló intézményi hálózatukat, anyagi kapacitásukat, ezután fel kell tárniuk, hogy a meglévő forrásokat milyen módon lehet fejleszteni a hatékonyság maximalizálása érdekében. Az előzetes felmérést követően már – igény szerint – a terv megvalósításához újabb pénzügyi eszközöket is be lehet vonni.

Köztudott, hogy az élethosszig tartó tanulás elmélete az egész életünkön át végigvonuló folyamatos továbbképzésre épít, óvodáskorunktól nyugdíjas éveinkig. Az oktatásügyi vezetés megadja ehhez az elérhető kereteket, a szervezett iskoláskor előtti neveléstől kiindulva az általános iskolai oktatáson át, a munkavégzés melletti továbbképzésekig. Emellett számos iskolarendszeren kívüli tanulási forma bővítésével igyekszik biztosítani minden állampolgár számára a fejlődés lehetőségét. A döntés azonban az egyén kezében van, tőle függ, hogy a gyorsan változó munkaerőpiacon aktív, kezdeményező szerepet akar-e betölteni vagy sem. A kormányzat azonban képes befolyásolni az egyéni döntéseket; pénzügyi támogatásokkal ösztönözheti a munkavállalók széles körét a továbbtanulásban való részvételre.

Rövid- és hosszútávon az OECD tagországainak többsége szeretné a részvételi arányt megnövelni az alapfokútól a felsőoktatásig tartó képzési formákban, hangsúlyt fektetve az idősebb korosztály továbbtanulási lehetőségeire.

Az élethosszig tartó tanulás tényleges megvalósítása – az elemző szerint – különösen komoly *erőforrás-problémákat* vet fel, szemben más típusú oktatásügyi reformmal, mivel ez egy olyan szerteágazó területe az oktatásnak, amelynek paraméterei folyamatosan és egyszerre változnak meg. Az élethosszig tartó tanulás megvalósítása során sok összetevőt kell figyelembe venni. A folyamat során tanúi lehetünk mennyiségi bővülésnek (a tanulási lehetőségek mindenki számára elérhetővé válnak) és minőségi változásnak is (a fennálló oktatási formák tartalmi sokszínűsége). A harmadik dimenzió az egyén szemszögéből merül fel, hogy élete során hogyan ütemezi tanulási tevékenységét, mikor szán rá időt és energiát. Az említett változások egyértelműen megnövelik az oktatásügyre fordított költségek nagyságát. A megnövekedett költségigényt elsősorban az állam fedezi a társadalom egészének tehervállal-